

UVODNIK

*Fenomen novega očetovstva pravzaprav ni 'nov' fenomen. Vsaj iz dveh razlogov. Prvič, o njem se v zahodnih družbah razpravlja že vsaj od sredine osemdesetih let prejšnjega stoletja, predvsem v kontekstu interpretacij porajajočih se novih družinskih trendov, ko sociologi/sociologinje družine začnejo zaznavati tudi vse bolj aktivno vlogo moških v družini. Zanimivo je, da so bile prav feministične avtorice ene prvih, ki so reflektirale te spremembe ter postavile v središče analize tudi vprašanja moškosti, očetovstva, delitve družinskega dela. Lynn Segal, visoko referenčna angleška feministična avtorica, je na primer leta 1990 izdala znano knjigo *Slow Motion – changing masculinities, changing men* (1990), v kateri namenja posebno pozornost tudi rekonstrukciji očetovstva. Njena analiza sodobnih moškosti izhaja iz kritike esencalistične pozicije, ki izenačuje naravo »moškosti« s problemom moške moči nad ženskami ter izpostavi potrebo po usmeritvi analize k različnim moškostim, še posebej tistim podrejenim, ki so izključene iz t. i. hegemonске moškosti (Connell, 1995), ki jo pooseblja bel heteroseksualen, materialno dobro preskrbljen moški.*

122

Drugi razlog za to, da fenomen novega očetovstva, vsaj v tistem vidiku, ko ga povezujemo s t. i. aktivno vlogo v družini (npr. v skrbi za otroke), ni nov, pa nam razkriva socialna zgodovina. Pozivi očetom po aktivni vlogi v družini so prisotni že dolgo, Martin Luther je na primer pisal, da »... ko oče pere plenice ali dela kaj drugega, kar je pomembno za otroke, se Bog in vsi angeli smehljajo, čeprav se najdejo taki, ki ga zasmehujejo kot požensčenega norca«. Philipson navaja, da je v poplavi vzgojne literature, priročnikov za nego, skrb in vzgojo otrok v 19. stoletju zaslediti tudi kritična opozorila, namenjena očetom: »Parents magazine je leta 1842, na primer, kritiziral očete, da zanemarjajo svoje starševske obveznosti, da so pohlepni v svojih poslovnih ambicijah in da ne najdejo časa za izpolnjevanje obveznosti, ki jih imajo do otrok (v Lupton, Barlay, 1997: 39). Vprašanje aktivnega očetovanja je staro vsaj toliko kot sama moderna očetovska vloga – torej vloga, ki se skupaj z materinstvom in otroštvom konstituira v moderni (sprva meščanski) družini oz. zasebnosti. Duh protestantizma je sicer delal moderno evropsko zgodovino, novih očetov pa mu kljub pozivom vendarle ni uspelo ustvariti. Videti je, da je v naravi kapitalizma nekaj, kar noče biti prijazno do otrok in njihovih staršev.

V nekaterih vidikih pa je fenomen novega očetovstva vendarle tudi bistveno nov, tipično poznomoderen fenomen, predvsem pa vedno bolj (politično) aktualen. Nov je v tem, da imamo zgodovinsko gledano prvič opravka s preseganjem in nekakšno preobrazbo modernega pojmovanja očetovstva, ki se ne omejuje zgolj na očetovstvo v heteroseksualni nuklearni družini,

temveč se razširja bodisi skozi ustvarjanje novih družinskih razmerij v reorganiziranih družinah bodisi skozi preseganje pojmovanja starševstva skozi heteroseksualnost oz. natančneje skozi navezo družina-(hetero)seksualnost-reprodukcija. Z ustvarjanjem novih načinov družinskega življenja (reorganizirane družine, enostarševske družine, gejevske in lezbične družine itn.) se spreminjajo tako pomeni biološkega očetovstva, materinstva in starševstva, predvsem pa se ustvarjajo nove, socialne očetovske in materinske vloge.

Očetovstvo pa je tudi politično aktualno. Skoraj vse evropske socialne in družinske politike se ukvarjajo s t. i. usklajevanjem dela in družine, kamor v središče ukrepov politik umeščajo tudi večjo aktivnost moških v družinskem življenju. V preteklih dveh desetletjih se je pokazalo, da socialnopolitični pozivi k temu, da je treba spremeniti načine razmišljanja, da se morajo skratka spremeniti mentalitete ljudi, ne zaležejo kaj prida. Mentalitete, še manj pa načini razmišljanja delodajalcev se ne spreminjajo, če jih k spremembam nagovarjajo socialno čuteči humanisti in reformatorji, spreminjajo se, če so v spremembe prisiljeni ali če presodijo, da se jim splačajo. Zato se na področju usklajevanja zaposlitve in družinskega življenja morajo srečati želje in potrebe ljudi po drugačnem starševanju in zakonski ukrepi, ki jih podpirajo in omogočajo.

Članki v pričujočem tematskem bloku o fenomenu t. i. novega očetovstva so nastali kot rezultat analize empiričnih podatkov iz raziskav o družinskih trendih in očetovstvu, ki jih izvajamo v Centru za socialno psihologijo na FDV. Najobsežnejši med njimi je aplikativni projekt z naslovom »Novi trendi v starševstvu – analiza očetovstva ter predlogi za izboljšave družinske politike na tem področju«¹ in od tod črpajo podatke v interpretaciji različnih vidikov fenomena novega očetovstva avtorice tega tematskega bloka. V bloku so zbrani članki, ki poskušajo z različnih vidikov kritično analizirati fenomen novega očetovstva ter osvetliti predvsem tiste vidike fenomen, ki jih druge analize navadno spregledajo.

Tematski blok odpira članek Tanje Rener z naslovom *Politična ekonomija družinskega dela in novo očetovstvo*. Članek tematizira ekonomske dejavnosti sodobnih družin ter ugotavlja, da se z modernizacijo in tehnološkim razvojem količina domačega dela ne zmanjšuje, prihaja le do premestitve težišč tega dela z dvigovanjem higienskih, psiholoških, pedagoških in drugih standardov. Družinskemu delu ljudje namenjamo v povprečju dvakrat več časa kot plačanemu delu ali študiju, kar vpliva na vsa druga družinska razmerja, vključno s starševskimi. Avtorica zato postavlja vprašanje, ali je novo očetovstvo sploh mogoče, saj se je v socialnozgodovinski perspektivi dejavno, polno vključeno očetovanje pokazalo kot večkrat spodletel

¹ FDV, Center za socialno psihologijo; nosilka dr. Tanja Rener; financerja Agencija za raziskovalno dejavnost RS in Urad RS za enake možnosti.

projekt. Pri tem ugotavlja, da podobno kot v preteklosti tudi danes novo očetovstvo najbolj ovirajo prakse liberalnega kapitalizma in patriarhalnih ideologij in zaključuje, da so možnosti novega očetovstva bistveno odvisne od uspešnosti prizadevanj za ohranitev in razvoj socialne države.

V članku *Sociološke razsežnosti fenomena novega očetovstva: primer očetovstva in starševstva v lezbičnih družinah* Alenka Švab ugotavlja, da se fenomen novega očetovstva ne odvija zgolj v kontekstu moderne nuklearne – heteroseksualne – družine, temveč se, v kontekstu siceršnjih poznomodernih sprememb zasebnosti, razširja tudi na druge načine družinskega življenja. Članek izhaja iz teze, da se bistvene inovacije v očetovskih identitetah, vlogah in praksah bolj kot v sami heteroseksualni nuklearni družini dogajajo izven »klasične« očetovske vloge, poznane v modernosti. Prav družine, ki ne temeljijo na heteroseksualni organizaciji partnerstva, so tiste, ki najbolj radikalno redefinirajo moderno očetovstvo. Članek analizira različne vidike redefiniranja očetovstva in starševstva v lezbičnih družinah. Kot pravi avtorica, veljajo prav te oblike družinske organizacije skupaj z gejevskimi družinami za radikalni izziv heteroseksualnim normam glede starševskih vlog in identitet, saj podirajo tradicionalno razumevanje družine in heteroseksualnega monopola nad reprodukcijo. Sociološka analiza redefiniranja očetovstva zajema več vidikov fenomena očetovstva in očetovanja: proces in razlogi odločanja o ne/znanem očetu (biološke, socialne in kulturne podstati odločitev), oblikovanje starševanja v vsakdanjem življenju in vloga očeta, vprašanja v zvezi z vzgojo otrok v gejevskih in lezbičnih družinah ter aktualna razprava o perspektivah v raziskovanju gejevskega in lezbičnega starševstva.

Živa Humer, ki je prispevala članek z naslovom *Novi očetje med skrbstvenim in domačim delom, se loteva fenomena aktivnega očetovanja z vidika vprašanj skrbi in delitve dela*. V izhodišču ugotavlja, da se relokacija procesov skrbi med zasebno in javno sfero ter med spoloma v zahodnih družbah odvija že nekaj desetletij. Zlasti relokacija skrbi od žensk k moškim se odvija le postopno in neskladno v primerjavi z vstopom žensk v javno sfero, sfero plačanega dela in politike. Med indikatorje sprememb sodijo gotovo mehanizmi različnih politik, kot so na primer družinske politike in politike enakih možnosti, ki temeljijo na intenzivnejšem vključevanju moških v zasebno sfero, sfero družine (na primer, z uvedbo očetovskega dopusta). Ravno proučevanje spolnih vlog, vključevanje in zagovarjanje aktivnejše vloge moških, očetov, partnerjev v zasebni sferi je podaljšek oz. manjkajoči člen 'zavlačevane revolucije' (Hochschild, 1997). Številni empirični podatki kažejo, da se moški bolj kot kdaj prej vključujejo v domače delo, skrbstveno delo, pa vendar gre za spolno obeleženo delitev na prijetna in zaželeno ter nujna in potrebna skrbstvena dela. Kot je pokazala raziskava *Perspektive novega očetovstva v Sloveniji: vpliv mehanizma očetovskega dopusta na aktivno*

očetovanje, so očetje razpeti med modelom hranitelja družine in podobo skrbnega očeta, ki je prisotna zlasti na ravni stališč in vrednot.

Sledita dva članka, ki se lotevata diskurzivne analize fenomena novega očetovstva. Tjaša Žakelj je v članku *Pojmovanje starševskih vlog v razveznih postopkih analizirala sklepe sodišč o zaupanju otrok v varstvo in vzgojo enemu od staršev, pri čemer se je osredotočila na razlike v dodelitvah otrok očetom in materam. Ugotavlja, da je načelo najboljše koristi otroka norma, ki v največjem obsegu določa odločitve sodišča, kateremu od staršev bo po razvezi otrok zaupan v nadaljnje varstvo in vzgojo. Kljub temu da se zakonodaja in tudi stroka izogibata eksplicitnemu favoriziranju vloge mater, so otroci zaupani očetom le v 7 % primerov. Namen članka je prikazati, kako se obstoječe argumentiranje odločitev o zaupanju otrok v varstvo in vzgojo očetom razlikuje od obrazložitve zaupanja otrok materam. Sklepi sodišč izražajo 'konzervativni' diskurz ločenih socialnih sfer med moškim in žensko, ki skrb za otroke postavlja v domeno mater, zmožnost skrbi za otroke s strani očetov pa pod vprašaj. Analiza temelji na analizi teksta 25 sklepov sodišč o zaupanju otrok v varstvo in vzgojo enemu od staršev, med katerimi je 15 naključno izbranih primerov zaupanja otrok očetom in 10 naključno izbranih primerov zaupanja otrok materam.*

Drug primer diskurzivne analize očetovstva pa je prispevala Andreja Vezovnik s člankom *Diskurzi o očetovstvu v slovenskih starševskih revijah: kritična analiza diskurza. Avtorica v članku s Faircloughovo metodo kritične analize diskurza prouči nekatere prevladujoče diskurze o novem očetovstvu v slovenskih starševskih revijah. Pri tem opozarja na razliko med strokovno opredelitvijo pojava novega očetovstva in normativno ideološkostjo medijskih diskurzov, ki se vežejo na omenjeni pojav. Kljub navidezni prezentnosti postmoderne tematizacije očetovstva avtorica s pomočjo konceptov intertekstualnosti in implicitnih pomenov tekstov nakazuje na latentne lingvistične premise, ki na novo očetovstvo gledajo predvsem skozi prizmo modernega razumevanja očetovstva, stereotipnih podob in preživetih družboslovnih paradigem.*

Pred štirinajstimi leti je v našem publicističnem prostoru izšla tematska številka Časopisa za kritiko znanosti z naslovom *Očetov delež* (uredila Zoja Skušek). V njej je urednica zbrala prispevke, ki so do bralstva nemara prijaznejši od naših, ker prinašajo informacije o pravnih vidikih očetovstva, pa o tem, kako »dobri očetje« so marmoseti in tamarinini, ter o tem, kako je imel Finžgarjev Iztok pod svobodnim soncem kar tri očete. Prispevki, ki jih tu objavljamo, so nekako trši, manj teoretsko imaginativni in bolj empirično podloženi. A uvodno misel, ki jo je tedaj sporočila urednica, najbrž lahko ponoviva:

»Spremembe v očetovski vlogi so seveda v tesni zvezi s spremembami razmerij med spoli, med generacijami, s preobrazbami v družbenih razmerjih

gospostva na sploh. Očetova vloga je bila videti jasna in neproblematična, dokler je bil patriarhalni obrazec družine jasen in trden, dokler sta bili podrejenost in izkoriščanje žensk neproblematična razsežnost splošnih družbenih razmerij ... Naša kultura jecljaje odgovarja na vprašanje, kaj z očetom; ker pa vemo, kako govori, kadar odgovarja jasno in razločno, je mencanje ob očetu pravzaprav dobro znamenje: polje za možne odgovore ostaja odprto – in nemara je bolje, da ga najprej posejemo z začasnimi, nesamozavestnimi in delnimi odgovori, ki nam bodo še zmerom dopuščali, da se učimo pri drugih – in pri svojih lastnih zmotah.« (Skušek, 1993: 13)

Viri:

Connell, R. W. (1995): *Masculinities*. Berkeley, Los Angeles: University of California Press.

Lupton, D.; Barlay, L. (1997): *Constructing Fatherhood: discourses and experiences*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage.

Segal, L. (1990): *Slow Motion – Changing Masculinities, Changing Men*. London: Virago.

Skušek, Z. (1993): »Materna ljubezen, očetna hiša«. *Časopis za kritiko znanosti* Vol. 21 (162-163): 11–13.

Dr. Tanja Renner in dr. Alenka Švab,
gostujoči urednici tematskega sklopa